

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLANINDAN 1950'YE GENEL SEÇİM UYGULAMALARI

Kenan OLGUN*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Müslüman halkın seçimle ilk tanışması 1840 yılında sancaklarda kurulan Muhassıllık Meclisleri ile olmuştur. 1876 Anayasası gereği ilk defa genel seçimlere katılan Osmanlı toplumu bu seçme ve seçilme hakkını kurallara uygun olarak 1908 seçimlerinde yapmıştır. İki dereceli olarak yapılan ve sadece erkeklerin seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu Osmanlı dönemi seçim sistemi Türkiye Cumhuriyeti'nde de uzun yıllar uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde neredeyse her seçimde ayrı bir yöntem kullanılmış, seçim yaşı önce 18'e indirilmiş, sonra kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmasıyla 22'ye çıkartılmıştır. 1946 seçimlerine kadar tek partinin katıldığı genel seçimlerde değişik seslere yer vermek amacıyla farklı uygulamalara gidilmiştir. Belli yörelerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday göstermemesi, parti içinden müstakil grup kurulması, azınlıkların da aday gösterilip seçilmesi bu tür uygulamalardan bazılarıdır.

1946 seçimleri ile tek dereceli seçim sistemine geçilmiş, ilk defa çok partili hayatın başladığı bu seçimlerde seçim kanunu gereği açık oy gizli sayım yapılmıştır. Gizli oy açık sayım, seçimlerin yargı denetiminde olması, tek dereceli seçime devam edilmesi 1950 seçimleriyle uygulanan bir sistemdir. Bu seçimlerde Türkiye'de iktidar CHP'den Demokrat Partiye geçmiştir. Bu çalışmada Osmanlı dönemi seçimleri ve seçim sistemi hakkında bilgi verilmiş, 1950 seçimleri de dahil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan seçimler ve seçim sistemleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Seçim, Meclis-i Mebusan, Milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

THE IMPLEMENTATIONS OF THE GENERAL ELECTIONS IN TURKEY, FROM THE DECLARATION OF REPUBLIC TO 1950

ABSTRACT

In the Ottoman State, the Muslim public's first acquaintance with the election took place in 1840 through the Councils of Taxation, which were formed in the sanjaks. The Ottoman public, which voted in the general elections for the first time –required by the 1876 Constitution–, realized this right to elect and be elected in appropriate with the regulations in the Elections of 1908. The two-stage election system of the Ottoman period, in which only the male population held right to elect and be elected, had been implemented in the Turkish Republic for long years. In almost all elections during the Republican Period, different method was implemented, initially the age of right to be elected was declined to 18, and later on it was increased to 22 –with female population's recognition of right to elect and to be elected. So as to allow different views in the general elections leading up to the 1946 Elections, in which only one party participated, different practices were implemented. In certain places, not presenting the Republican People's Party as candidate, forming an independent group within the party, presenting also the minorities as candidate, were some of these practices. By the 1946 Elections, one-stage election system was put into practice, and for the first time multi-party system begun, whereby in accordance with the election regulations, open voting and secret census was implemented. Voting by ballot, elections' supervision by adjudication and carrying on one-level election system, were part of the system that was implemented by the 1950 Election. In this election, the political power passed from the Republican People's Party to the Democratic Party.

In this study, the elections in the Ottoman period and the election system have been depicted and the elections –including the 1950 Elections– as well as the election system that were practiced in the Turkish Republic, have been dwelled on.

Key Words: Election, Member of the Grand National Assembly, Republican People's Party, Democratic Party.

Giriş

İnsanların kendilerini yönetecek olanları belirli bir süre için özgür iradeleriyle kurallarına uygun bir şekilde belirlemesi olarak tanımlanan seçim, çağdaş demokrasilerde yöneticilerin belirlenmesi ve meşruluk kazanmaları için vazgeçilmez temel kuralların başında gelmektedir¹. Seçimin tarihi çok ilkel ve sınırlı bir şekilde olmak üzere Antik Yunan ve Roma kentlerine kadar uzanmaktadır. Türk siyasi hayatında ilk seçim uygulamaları ise Tanzimat dönemi ile başlamaktadır. İlk milletvekili genel seçimleri 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Anayasanın (Kanun-i Esasi) yürürlüğe girmesi ile başlayan I. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir.

Millet sisteminin ön gereği olarak kendi cemaatlerinin ruhani liderini seçimle belirleme hakkına sahip olan Osmanlı'daki gayrimüslimler seçimle Müslüman halktan daha önce tanışmışlardır². Müslüman halkın seçimle ilk tanışmaları ise, Muhassıllık meclislerinin kurulması ile olmuştur. 1840 yılında sancak merkezlerinde kurulan Muhassıllık meclislerinin görevi, sancaktan alınacak vergilerin miktarını saptamak ve onların düzenli toplanmasını sağlamaktır. Bu meclislere muhassılın maiyet memurlarından başka, sancağın hakimi, müftüsü, zabiti, ruhani reisleri ve sancağın ileri gelenlerinden dört kişi katılacak, bu kişiler seçimle belirlenecektir³.

Genel seçim yolunda atılan bir diğer adım ise 1864 vilayet nizamnamesidir. Bu nizamname, ülke idaresini vilayet, sancak, kaza ve köy idari birimlerine ayırmakta, her aşamadaki yöneticilerin görev ve sorumluluklarını ayrı ayrı açıklamaktadır. Ayrıca belediye meclisi üyelerinin seçimle gelecekleri hükmünü getirmektedir⁴. Vilayet

¹ Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Uygulamaları (Haz. Sonnur Bakır-Semra Küçüköğlü-Sevgi Pehlivan), Ankara, 1982, s.7.

² Bedii Nuri, **Hakk-ı İntihap**, İstanbul, 1330, s.164.

³ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, I. Cilt, Ankara, TBMM Basımevi, 1997, s.40, İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Hil Yay., 1983, s.113.

⁴ Musa Çadircı, "Tanzimattan Cumhuriyete Ülke Yönetimi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)**, C.I, İstanbul, 1985, s.222.

meclisi üyeleri, tabii üyeler ile seçimle belirlenen dört kişiden oluşmakta olup, mülki amir ve memurlar ile ruhani reisler bu meclisin tabii üyeleridir. Seçimle belirlenen dört üyenin ise, ikisi Müslüman ikisi de gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarından oluşacaktır. Seçimle gelen üyelerin Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında eşit paylaşılması Osmanlı devlet geleneğinde önemli bir gelişim ve değişim demektir⁵.

I- CUMHURİYETİN İLANI ÖNCESİ GENEL SEÇİMLER

Cumhuriyetin ilanı öncesi dönemi kapsayan genel seçim uygulamaları 1876 Anayasasının ilanı ile başlamaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce oluşan 1923 seçimlerini de kapsayan bu dönemde 1877, 1908, 1912, 1914, 1919, 1920 ve 1923 yıllarında genel seçimler yapılmıştır.

A- Osmanlı Dönemi Seçim Uygulamaları

1-1877 Seçimleri

23 Aralık 1876 tarihi Osmanlı Devleti'nde anayasal yönetime girişin başlangıcıdır. Bu Anayasa, halkın Meclis-i Mebusan'a 4 yıllık bir süre için temsilcilerini göndermesini sağlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ile meclisin açılması arasındaki sürenin azlığı nedeniyle yeni bir seçim kanunu yapılamamıştır. Bu nedenle seçimler Anayasanın yanı sıra, "Meclis-i Mebusan'ın Suret-i İntihabı ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" ye göre yapılacaktır. Anayasa 50.000 erkek nüfusa bir mebus düşecek şekilde seçimlerin yapılmasını isterken, çeşitli sebeplerden dolayı bu şarta uyulmamış, yapılan ilk seçimlerde Meclis-i Mebusan'da 80 Müslüman 50 gayrimüslim mebusun bulunması kararlaştırılmıştır. Ayrıca seçimlerin iki dereceli olarak yapılması kuralına da uyulmamıştır. Zamanın yetersizliğine binaen sadece 1877 yılına özgü olmak üzere vilayet meclisleri üyeleri birinci seçmen sayıl-

⁵ Gayrimüslimlerin prensip olarak iki üye ile temsil edilmeleri, gayrimüslim unsurlar arasında nüfus yoğunluklarının farklı olması nedeniyle bazı şikayetlere sebep olmuştur. İlber Ortaylı, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", **TCTA**, C.I, s.234-235.

mış, mebusları bunların belirlemesine karar verilmiştir. Ancak, İstanbul'da yapılacak seçime ayrı bir önem verildiğinden buradaki seçimler için farklı bir beyanname yayınlanmış, seçimler yayınlanan "Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İctimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname"ye göre yapılmıştır. 1876 Anayasasına uygun olarak İstanbul ve çevresindeki seçimler iki dereceli olarak uygulanmıştır.

2- 1908 Seçimleri

I. Meşrutiyet dönemi uzun sürmemiş, Padişah II. Abdülhamit, Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiştir. Uzun bir süre devam eden bu tatil dönemi 23 Temmuz 1908 tarihinde yayınlanan seçimlerin yeniden yapılmasına dair irade ile sona ermiştir. Kasım-Aralık 1908 tarihleri arasında yapılan II. Meşrutiyet döneminin ilk milletvekili seçimleri, Türk demokrasi tarihi açısından kısmen de olsa ilk çok partili seçim olma özelliğini taşımaktadır. Seçime İttihat ve Terakki ile henüz teşkilatını tam olarak tamamlayamamış olan Ahrar katılmıştır.

a-Seçim sistemi: 1908 seçimleri, 1876 Anayasası ve Seçim kanunu ile Seçim kanununun tatbikine dair talimata göre yapılmıştır. Anayasanın seçimler ile ilgili hükümleri 65, 66, 67, 68. 69. ve 70. maddelerinde yer almaktadır.

65. madde, her 50.000 erkek nüfusa bir mebus seçileceğini; 66. madde seçimlerin gizli olacağını bildirmektedir. 67. madde ise, mebusluk ile hükümet memuriyetinin bir şahısta birleşmeyeceği, mebus olduğu takdirde kabul edip etmemenin kişinin kendi iktidarında olduğu, mebusluğun kabulü halinde ise, memuriyetten istifa etmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

Anayasanın 68. maddesinde kimlerin mebus seçilemeyeceği yazılmıştır. Buna göre; Osmanlı vatandaşı olmayanlar, yabancı devlet imtiyazına sahip olanlar, Türkçe bilmeyenler⁶, 30 yaşını bitirmemiş

⁶ Bu hüküm 1961 Anayasasının 8. maddesinde de yer almaktadır. Servet Armağan "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri" **Kanun-i Esasinin 100. Yılı Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1978, s.152.

olanlar, seçim esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, iflas ile mahkum olup itibarları iade edilmemiş olanlar, kötü ahlak ile tanınanlar, suçuna karar verilmiş olup bu karar kaldırılmamış olanlar, medeni haklardan mahrum olanlar, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar mebus olamayacaklardır. Ayrıca bu şartlara dört yıl sonra yapılacak seçimlerde Türkçe bilmenin yanı sıra “Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak” şartı da eklenmiştir. Anayasanın 69. maddesi mebus seçimlerinin 4 yılda bir yapılacağını, 70. maddesi ise seçimlere meclisin açılış tarihi olan Teşrin-i Saniden (Kasım) en az 4 ay önce başlanılacağını hükme bağlamaktadır.

Seçimlerin ikinci dayanağı 2 Ağustos 1908 (20 Temmuz 1324) tarihini taşıyan geçici seçim kanunu “İntihabat-ı Mebusan Kanunu Muvakkati”dir. Bu kanun, 83 maddeden ve 7 bölümden oluşmaktadır. Yine aynı gün iradesi çıkan “İntihabat-ı Mebusan Kanunnamesinin Suver-i İcraiyesine Dair Talimat” da 6 maddeden ibarettir⁷. Seçim kanununa göre seçimler, sancaklar itibariyle yapılacak, her sancak bir “daire-i intihabiye” ve her nahiye bir “şube-i intihabiye” itibar olunacaktır (Madde 1).

Anayasanın 65. maddesi gereğince, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecektir. Sancakların nüfusunun elli binden az veya çok olmasına göre de bu oran ayarlanmıştır. Seçim kanununa göre; nüfusu 25.000 ile 75.000 arasında olan sancaklar 1 mebus, 75.000 ile 125.000 arasında olan sancaklarda 2, 175.000’e kadar 3 ve 220.000’e kadar 4 mebus seçilecek, bundan fazla olan yerlerde seçilecek mebus sayısı bu orana göre artırılacaktır (Madde 2).

Osmanlı Devleti’nde ilk çok partili genel seçimleri İttihat ve Terakki adayları kazanırken, Ahrar Fırkası adayları hiçbir varlık gösterememiştir. Seçimler sonucunda beklenen olmuş İttihat ve Terakki, seçilen 281 mebustan biri hariç tamamını almıştır. 1908 Meclis-i Mebusan’ında İttihat ve Terakki karşısında zamanla meclis içinde istifalar-

⁷ **Düster** 2, C.I, s.14; **1324 senesi intihabında mer’i-ül icra olan İntihabat-ı Mebusan Kanunu**, İstanbul, 1324; Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876-1982**, İstanbul, 1982, s.135-153.

la oluşan bir muhalefet oluşmuş, bu muhalefet 1911 yılında tek çatı altında toplanmıştır. Kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İstanbul'da Aralık 1911'de yapılan ara seçimi kazanması İttihat ve Terakki Fırkası'nı harekete geçirmiş, yeni kurulan bu partinin teşkilatını tamamlamadan seçimlere gidilmesi kararı alınması için çalışmalarına başlamasına neden olmuştur. Neticede anayasanın 35. Maddesi bu amaç için bir araç olarak kullanılacak ve 1908 Meclis-i Mebusan'ı 4 yıllık normal çalışma süresini tamamlamadan fesih yoluyla kapatılacaktır⁸.

3- 1912 Seçimleri

1908 Meclis-i Mebusan'ının 18 Ocak 1912 tarihinde feshinden sonra yeni bir seçim sürecine girilmiş, yapılan 1912 seçimlerine İttihat ve Terakki Fırkası ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden partiler bütünü Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmıştır⁹. İttihat ve Terakki iktidar olmanın da getirdiği avantajı iyi kullanarak seçimlerde büyük başarı kazanmıştır¹⁰. Tarihe sopalı seçimler olarak da geçen 1912 seçimleri sonucunda İttihat ve Terakki 1908 seçimlerinden iyi bir ders alarak kendine bağlı ittihatçıların seçimleri kazanmasını sağlamıştır. 284 mebustan 6'sı hariç tamamını kazanan İttihat ve Terakki bu defa da meclis dışı güçlerin etkisinde kalmış, iktidar olmasına rağmen mecliste "muktedir" olamamıştır. Meclis dışında askeri bir güç olarak ortaya çıkan Halaskar Zabitan Grubu ittihatçıların iktidardan çekilmesinde etkili olmuş¹¹, 1912 meclisi de 1908 meclisi gibi zamanından önce 4 Ağustos 1912 tarihinde feshedilmiştir.¹²

⁸ 1908 Meclisinin kapatılması için yapılan çabalar ve 35.madde görüşmeleri için bkz., Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara, ATAM Yay., 2008, s.339-394.

⁹ Hürriyet ve İtilaf Fırkası için bkz., Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, Dergah, 1990.

¹⁰ Seçimler esnasında bazı yörelerde olaylar meydana gelmiştir. Eskişehir seçimlerinde de Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimlerle ilgili iddialar dile getirmiştir. İhsan Güneş, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Bellekten**, C.LVI, Sayı 216, Ankara 1992, s.459-482.

¹¹ Halaskar Zabitan Grubu ve çalışmaları için bkz., Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

¹² Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul, 3F, 2006, s.108.

4- 1914 Seçimleri

Meclisin feshi sonrası yapılması gereken seçimler Balkan Savaşı nedeniyle 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesiyle “imkan olana kadar” ertelenmiştir. 1914 seçimleri öncesi yaşanan iktidar mücadelesi sonucunda İttihat ve Terakki gerçekleştirdiği Babıali baskınıyla yönetimi tamamen eline geçirmiştir. Ocak 1913 sonrası İttihat ve Terakki iktidara tam hakim olarak muhalefeti etkisiz hale getirmiş, bu nedenle 1914 seçimlerine tek parti olarak İttihat ve Terakki girmiştir. Ocak-Nisan ayları arasında yapılan ve tek parti olarak İttihat ve Terakki'nin katıldığı 1914 seçimlerinde hükümet, suiistimler noktasında titiz davranmış, Dahiliye Nezareti bu konuyla ilgili kendisine gönderilen telgrafları inceleyerek gereğinin yapılmasını ilgili vilayetlere tebliğ etmiştir. Seçimlerde haksız oy kullanıldığı¹³, devlet memurlarının suiistimal yaptığı¹⁴ gibi seçim şikayetlerinin incelenmesi sonucunda seçimlerin adaletli ve tarafsız bir şekilde yapıldığı şikayet konusu meselelerin doğru olmadığı sonucuna varılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminin en uzun ömürlü meclisi olan 1914 Meclis-i Mebusan'ı, 14 Mayıs 1914 tarihinde açılmış, 21 Aralık 1918 tarihine kadar toplam 310 oturum yapmıştır. Bu meclisin de çalışma dönemi normal süresini tamamlayamadan 1908 ve 1912 Meclis-i Mebusanları gibi feshedilmek suretiyle sona ermiştir.

5- 1919 Seçimleri ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi

Misak-ı Milli'nin kabul edildiği Son Osmanlı Mebusan Meclisini belirleyen seçimler Aralık 1919 tarihinde yapılmıştır. 1919 seçimlerinin yapılmasına giden süreç Milli Mücadelenin liderini bulmasıyla hızlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele temelini halktan alan, millet egemenliğini en üstün güç tanıyan bir hareketti. Amasya Genelgesi ile başlayan, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de tekrarlanan meclisin varlığı isteği, İstanbul Hükümetinin

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS), 122/5-2 1332.5.12.

¹⁴ DH-SYS, 122/5-3 1332.4.2; DH-SYS, 122/5-2 1332.5.12.

14 Eylül 1919 tarihinde seçim için İçişleri Bakanlığı bütçesine ek ödenek koyması ile hayata geçirilmeye başlanmıştır. Seçimlerin yapılması yolunda en önemli adım ise, İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya Görüşmeleridir. Bu görüşmeler neticesinde seçimlerin serbestçe yapılması hususunda anlaşılmış hatta Meclisin İstanbul'da toplanmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir¹⁵. Milletvekilleri seçiminde İttihat ve Terakki üyelerinin ve orduda "lekeli" olanların seçilmelerinin uygun olmadığı da saptanmıştır.

Ali Rıza Paşa Hükümeti 7 Ekim 1919 tarihinde seçim kararnamesini yayınlamıştır. Damat Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları seçime karşı çıkarken Müdafaa-i Hukukçular seçim kararını desteklemişler ve seçim çalışmalarına hız vermişlerdir. 11 Ekim 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yazılan tamimlerde, milletvekili seçimlerine özen gösterilmesi, adaylıklarını koyan kişilerin Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmeleri istenmiştir¹⁶.

"Harekat-ı Milliye namı altındaki tahakküm dolayısıyla serbest intihap mümkün olamayacağından, intihabata iştirak edilemeyeceğini" bildiren HİF, seçimleri boykot etmiştir. 1919 seçimlerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin düşüncesini benimsemiş adaylar kazanmıştır. Bu harekete karşı olmayan, Milli Türk, Osmanlı Mesai, Teceddüt Fırkalarıyla, Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin gösterdiği adaylardan da kimileri seçilmiştir¹⁷. Amasya'da ülkedeki tüm siyasi partilerin ve azınlıkların seçimlere katılması, meclisin temsil gücünün artırılması kararlaştırılmış olmasına rağmen bu amaca ulaşamamıştır. Ayrıca Ermeniler ve Rumlar da Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı amaçladıkları için seçimlere katılmamışlardır¹⁸.

Seçimler sonrası oluşan Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Bu mecliste Erzurum Millet-

¹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Ankara, ATAM, 2000, s.169.

¹⁶ İhsan Güneş, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt IV, Sayı 10, Kasım 1987, s.431.

¹⁷ Güneş, **a.g.m.**, s.432.

¹⁸ İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997, s.49.

vekili olan Mustafa Kemal Atatürk tutuklanma tehlikesine karşın “hastalığını” bahane göstererek İstanbul’a gitmemiş, mazereti kabul edilerek izinli sayılmıştır¹⁹. Meclis, Misak-ı Milliye (Ahd-ı Milli) 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda ele almış, 28 Ocak’da meclisin açık oturumunda kabul etmiştir. Bu karar 17 Şubat 1920 tarihinde yayınlanmıştır. Bu kararın yayınlanması Meclisin sonunu hazırlamış, nitekim önce İstanbul 16 Mart’ta resmen işgal edilmiş, bu durum üzerine Meclis-i Mebusan, 18 Mart’ta “mebusluk vazifesinin yapılmasında emniyet verici bir halin gelmesine kadar” meclis çalışmalarına ara vermiştir. Neticede Meclis-i Mebusan 11 Nisan 1920 tarihinde Padişah tarafından kapatılmıştır. 1877 seçimleri ile başlayan meclisler dönemi her defasında feshedilmek suretiyle sonuçlanmış, 1919 Meclis-i Mebusan’ı da bu akıbete uğramaktan kurtulamamıştır.

B- Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi Seçim Uygulamaları

1- 1920 Seçimleri

İstanbul’un işgali Atatürk’ün ısrarla savunduğu meclisin İstanbul dışında bir yerde toplanması isteğinin ne kadar isabetli olduğunu göstermiştir. İstanbul’un işgali üzerine Temsil Heyeti hemen harekete geçmiş, Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgalinden üç gün sonra valiliklere, bağımsız sancaklara, kolordu komutanlarına gönderdiği bir genelge göndermiştir. Bu genelgede Ankara’da “olağanüstü yetkiler taşıyan” bir meclisin toplanacağını bildirmiş, bu amaçla seçimlere gidilmesi ve seçimlerin 15 gün içinde bitirilmesi istenmiştir. Toplam 12 maddeyi içeren bu genelgenin bazı maddeleri şöyledir: 1- Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere, Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır. 2- Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar. 3- Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır. 4- Her sancaktan beş

¹⁹ Atatürk’ün izin isteği 23 Şubat 1920 tarihinde Meclisçe onaylanmıştır. İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**, Ankara, TBMM Yay., 1992, s.18-19.

üye seçilecektir. 5-Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunluk sağlanacak şekilde tamamlanacaktır²⁰. Ayrıca bu genelgeyle, dağılmış olan son Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden Ankara'ya gelebilecek olanların da katılımının zorunlu olduğu bildirilmiştir.

Bu genelge 1908 seçimleri ile başlayıp 1943 seçimlerine kadar uygulanan seçim kanunundan farklılıklar göstermektedir. Bir kere nüfusa göre milletvekili seçilmesi ilkesinden vazgeçilmiş olup her sancaktan nüfusuna bakılmaksızın 5 üye seçilmesi istenmiştir. Ayrıca, 1876 Anayasasıyla belirlenen 30 olan seçilme yaşı, bu genelgeyle 25'e indirilmiştir. Bu genelge, içinde bulunulan olağanüstü koşullar nedeniyle 1877 yılı seçiminde olduğu gibi özel bir seçim yöntemi belirlemiştir.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 15 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanununda bazı değişiklikleri kapsayan yasayı kabul ettikten sonra 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yapmış, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son vermiştir.

2- 1923 Seçimleri

1923 seçimleri I. TBMM döneminde kabul edilen yeni seçim kanununa göre yapılacaktır. Yeni bir devletin kurulması, sınırlarının ve nüfusunun Osmanlı coğrafyasına göre değişiklik göstermesi nedeniyle yeni bir seçim kanunu yapılmıştır. Osmanlı döneminde 50.000'e bir olan milletvekili oranı yeni kanunda 20.000'e bir şeklinde düzenlenmiştir. 25 olan seçmen yaşı 182e indirilmiş, vergi verme şartı kaldırılmıştır.

I. TBMM döneminde Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Selahattin ve Canik (Samsun) Milletvekili Emin Bey 25 Kasım 1922 tarihinde TBMM'ye Geçici Seçim Kanununun yeni koşullara uydurulmasını isteyen bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklif Anayasa Komisyonunda incelenmiş, TBMM'de 3 Nisan

²⁰ Nutuk, s.288-289.

1923 tarih ve 320 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Bu kanuna göre milletvekili sayısı her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili olarak hesaplanacaktır. Nüfusu 30.000'e kadar olan yerler de bir milletvekili çıkaracaktır. 0-30.000 arası 1, 30.001-50.000 arası 2, 50.001-70.000 arası 3, olmak üzere böyle devam edecektir.

Seçim kanunundaki yeni düzenlemede her ne kadar mecliste tek dereceli seçim sisteminin millet egemenliğine daha uygun olduğu dile getirilmiş olsa da iki dereceli seçim sistemi aynen korunmuştur. Bununla birlikte seçmen yaşı 18'e indirilmiş, gerek seçmen gerekse de seçilmek için vergi vermek zorunluluğu kaldırılmıştır. İkinci seçmen tespitinde 200 kişi esas alınmış, 0-300 arası bir, 301-500 arası iki, 501-700 arası üç ikinci seçmen olması kabul edilmiştir. Milletvekili olmak için aranan şartlar arasında Türkiye Devleti halkından olmak, 30 yaşını bitirmiş olmak, Türkçe konuşmasını bilmek gibi şartlar yer almaktadır²¹.

1923 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun çerçevesinde yapılacaktır. TBMM kapanmadan önce Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun seçimlerde izleyeceği politikayı gösteren "9 umde" olarak bilinen bir bildiri yayınlamıştır. Seçimlere Atatürk'ün de içinde yer aldığı ileride Cumhuriyet Halk Partisi olacak birinci grup ile onun karşısındaki muhalefeti temsil eden ikinci grup katılmıştır. Haziran-Temmuz 1923 tarihleri arasında yapılan 1923 seçimlerine Atatürk Ankara ve İzmir'den katılmış, iki yerden birden kazanması üzerine kendisi Ankara'yı seçmiştir. Bir milletvekili adayının birden fazla seçim çevresinden aday olabilmesi Osmanlı döneminde de uygulanmış, bu uygulama Cumhuriyet döneminde 1961 yılına kadar devam etmiştir. Osmanlı döneminde üç yer ile sınırlı olan bu adaylık, Cumhuriyet dönemindeki 1942 değişikliği ile sınırlama kaldırılmış, 1950

²¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923*, C. I, Ankara, TBMM Basımevi, 1994, s.4; İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Muhammer Aksoy'a Armağan, C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.-256-260.

değişikliği ile üst sınır ikiye indirilmiştir²². 1923 seçimlerinde her il bir seçim çevresi sayılmış, 72 ilde yapılan seçim neticesinde 287 milletvekili seçilmiştir. Seçimi birinci grubun adayları kazanmış, yeni TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Lozan Barış Anlaşmasını onaylayan, Cumhuriyeti ilan eden, Halifeliği kaldıran, 1924 Anayasasını kabul eden meclis bu meclistir. 1923 Meclisi 11 Ağustos 1923-26 Haziran 1927 tarihleri arasında 4 yıl 1 ay açık kalmıştır.

II- CUMHURİYETİN İLANINDAN 1950'YE GENEL SEÇİMLER

A-Tek Partili Dönem

Her seçimde farklı uygulamaların yapıldığı tek partili seçimler dönemi 1927 yılı seçimleri ile başlamış, 1946 seçimlerine kadar devam etmiştir. Bu dönemde TBMM'nin çalışma süresi 1924 Anayasası gereğince 4 yıla çıkmıştır. Tek parti olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin yer aldığı 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 seçimlerinde bu 4 yıl kuralına uyulmuş, savaş döneminde dahi meclisin süresi 4 yıl olmuştur. Bu dönemde bağımsız adaylara kontenjan ayrılması, azınlıkların ve kadınların mecliste yer alması, CHP içinden bir "bağımsız grup" kurulması gibi uygulamalar olmuştur.

1-1927 Seçimleri

1927 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı seçim yasası çerçevesinde yapılmış, seçimlere sadece CHP katılmıştır. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde her ne kadar bazı yerlerde bağımsız adaylar seçime katılmış olsalar da²³ seçimi CHP adayları kazanmıştır.

²² Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, 2. Baskı, Ankara, Teşvîş Yay., 2003, s.145-146.

²³ 1927 seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız adaylığını koyanlar arasında Yorgaki Habib, Vanori gibi azınlıklar da vardı. İhsan Güneş, "Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)", *Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi, Bildiriler*, 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, ATAM Yay., s.793.

CHP 23 Haziran 1927 tarihinde bir tüzük değişikliği yaparak CHP milletvekillerini belirleme yetkisini Parti Genel Başkanına bırakmıştır²⁴. CHP Genel Başkanı Atatürk'te partisinin adaylarını ikinci seçmenlerin belirlenmesinden sonra 29 Ağustos 1927 tarihinde ilan etmiştir. 1927 seçimlerinde 30 Temmuz-5 Ağustos arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında olmuştur. 63 seçim çevresinde yapılan seçimler sonucunda 316 milletvekili TBMM'ye girmiştir²⁵. Bu seçimlerde seçimlere katılım %23 gibi düşük bir oranda gerçekleşmiştir²⁶. 1927 seçimleri sonrası oluşan TBMM, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında 3 yıl 7 ay 19 gün açık kalmıştır.

2- 1931 Seçimleri

1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve ardından yaşanan Menemen olayı üzerine 1931 seçimlerinde farklı bir taktik geliştirilerek, mecliste parti yerine bağımsız milletvekillerinin bulunması yöntemine geçildi. Atatürk Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendi kendisini kapatmasından sonra geniş bir yurt gezisine çıkmış, Kayseri, Trabzon, İstanbul, İzmir, Aydın, Antalya, Mersin, Konya, Afyon gibi pek çok yeri gezmiş, incelemelerde bulunmuştur. Bu gezi sonrası Çankaya köşkünde Atatürk başkanlığında Başbakan, Meclis Başkanı ve Genelkurmay Başkanı'nın katıldığı bir toplantı neticesinde seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. O dönemde Parti Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı aynı kişide olabiliyordu. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı değil CHP Genel Başkanı sıfatıyla 3 Mart 1931 tarihinde Meclis Grup Başkanlığına gönderdiği yazıda; "...Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programı kendi programı olduğuna ve milletin kendisile bera-

²⁴ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara, Gündoğan, 1992, s.99.

²⁵ Bu milletvekillerinin isimleri için bkz., Cemal Avcı, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Ankara, ATAM Yay., 2000, s.26-36.

²⁶ Öz, **a.g.e.**, s.160.

ber bulunduğu tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumi reis bulunduğum C.H. Fırkasına mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütelea ediyorum” diyerek seçimlerin yenilenmesini istemiştir²⁷.

Atatürk, bu seçimlerde TBMM’de CHP’yi denetime tabi tutmak amacıyla yeni bir taktik geliştirmiştir. CHP 22 ilde 30 milletvekilliği için aday göstermemiş, buralarda bağımsızların seçilmesi için onlara fırsat tanımıştır. Ancak bu adayların laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmaları istenmiştir²⁸. CHP Parti Başkanlık Divanının aldığı bu karar 15 Nisan 1931 tarihinde Genel Sekreter tarafından açıklanmıştır²⁹. CHP 63 olan seçim çevresinde 287 aday göstermiş, 22 seçim çevresinde Adana, Afyon, Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Burdur, Bursa, Isparta, Kastamonu, Konya, Manisa, Niğde, Sinop, Tekirdağ illerinde birer, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Samsun’da ikişer, İstanbul’da ise 4 olmak üzere toplam 30 adaylık bağımsızlara bırakılmıştır.

7-10 Nisan 1931 tarihleri arasında ikinci seçmenlerin seçimi yapılmış, CHP tüzükte yapılan yeni düzenleme çerçevesinde Genel Başkanlık Divanınca belirlenen milletvekili adaylarını 20 Nisan’da ilan etmiştir. Milletvekili seçimleri 25 Nisan’da yapılmış, CHP’nin ilan ettiği 287 aday seçilmiş, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20’si seçilebilmiştir. 30 bağımsız milletvekilliği için 194 adayın mücadele ettiği seçimlerde İstanbul’da 3, Samsun ve Tekirdağ’da bağımsız adaylar seçilememişlerdir. Seçilen 3 bağımsız aday da iki yerden birden seçildiği için 10 bağımsız adaya ayrılan

²⁷ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, C.I, Ankara, TBMM Bas., 1996, s.3.

²⁸ Güneş, **a.g.m.**, s.793.

²⁹ Öz, **a.g.e.**, s.170.

milletvekilliği boş kalmıştır. Bağımsız olarak seçilen 20 milletvekilinden 10'u dönem içinde CHP'ye katılmış Kütahya'dan seçilen 2 bağımsız milletvekilinin milletvekillikleri görevlerinden zamanında ayrılmadıkları gerekçesiyle onaylanmamıştır³⁰. Böylece seçimler öncesinde mecliste CHP dışında bağımsızlara ayrılan 30 milletvekilliği seçim sonrası 8'e inmiştir. Bağımsız milletvekili adaylığı için çok sayıda müracaat olmasına rağmen bazı yerlerde hiçbir bağımsızın seçilememesi, İzmir'den bağımsız milletvekili seçilen Halil Bey'in 38 oy³¹ gibi çok az bir oyla seçilmesinde CHP Yönetmeliğindeki bazı maddeler etkili olsa gerektir³². Bu konu 1935 seçimleri öncesi CHP tarafından dile getirilecektir.

63 seçim çevresinden 317 milletvekilinin seçildiği 1931 seçimlerinde üç milletvekili iki ilden birden seçilmiştir. Bunlardan İstanbul ve Bolu'dan kazanan Salah Cimcoz İstanbul'u, Kütahya ve Burdur'dan kazanan Recep Peker Kütahya'yı, Malatya ve Manisa'dan kazanan İsmet İnönü ise Malatya'yı tercih etmiştir. 1931 seçimleri sonucunda oluşan TBMM 4 Mayıs 1931-23 Aralık 1934 tarihleri arasında 3 yıl 9 ay 13 gün açık kalmıştır.

3- 1935 Seçimleri

Bu seçimler kadınların da seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçimdir. Ayrıca 1931 seçimlerinde olduğu gibi bağımsız milletvekili seçimi uygulamasına da devam edilmiştir. 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği ise ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesidir.

4 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü ve 191 arkadaşı TBMM'ye ortak bir önerge vererek 1924 Anayasasının 10. ve 11. maddeleriyle seçim kanununda bazı maddelerin değiştirilmesini istemişlerdir. Anayasada yapılan düzenlemeler ve 22 Aralık 1934 tarih ve 2631 sayılı

³⁰ Bağımsız milletvekilliği için müracaat eden adaylar ve seçilenlerin isimleri için bkz., Çoker, **a.g.e.**, s.23-29, 43.

³¹ Öz, **a.g.e.**, s.171.

³² Madde 102-103. **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, İstanbul, 1926.

seçim kanununda bazı maddeleri değiştiren düzenlemeye göre kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu kanun çerçevesinde daha önce 20.000 erkek seçmen bir milletvekili seçerken yeni düzenlemeyle 40.000 kadın-erkek seçmen bir milletvekili seçecektir. İller nüfuslarına göre 55.000'e kadar olanlar 1, 55.001-95.000'e kadar olanlar 2, 95.001-135.000'e kadar olanlar 3 milletvekili çıkaracak, nüfusu daha fazla olan yerlerde bu oran aynı şekilde arttırılacaktır. Anayasa'da belirtilen seçmen yaşı 18'den 22 yaşına çıkartılmıştır. Seçimlerde eskiden olduğu gibi yine iki dereceli sistem uygulanacaktır. İkinci seçmenlerin miktarı da bu yeni düzenlemede yer almıştır. Buna göre genel esas 400 birinci seçmenin bir ikinci seçmen belirlemesidir. Buna göre 401-600 kişi için 1, 601-1000 kişi için 2, 1001-1400 kişi için 3 ikinci seçmen seçilecek oran bu şekilde arttırılacaktır³³.

8 Şubat 1935 günü yapılan seçimler öncesinde Atatürk, 2 Şubat'ta CHP adaylarını ilan etmiş, 1931 seçimlerinde ön görülen bağımsız aday uygulamasına bu seçimlerde de devam edilmiş ancak, 30 olan sayı 16'ya düşürülmüştür. Ankara, Afyon, Antalya, Çankırı, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Kastamonu, Muğla, Niğde, Sivas, Tokat ve Yozgat illerinden birer olmak üzere 16 bağımsız aday için yer ayrılmıştır. Ancak, Tokat, Yozgat ve Kütahya illerinden CHP aday gösterdiği için bağımsızların sayısı 13'e düşmüştür. Bu seçimlerde İstanbul'dan bağımsız aday olan Emekli General Refet Bele 1325 ikinci seçmenden ancak 290'ının oyunu alarak seçilebilmiştir.

1935 seçimleri sonucunda Cumhuriyet döneminde ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmiştir. Bağımsızlara ayrılan kontenjandan aday olan Dr. Taptas (Ankara), Keresteciyan (Afyon), İstemat Zihni (Eskişehir), Dr. Abravaya (Niğde), ikinci seçmenlerin Niğde hariç tamamının oyunu alarak milletvekili seçilmişlerdir³⁴. Kadınlara

³³ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)**, C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004, s.15.

³⁴ Öz, **a.g.e.**, s.174.

rın da milletvekili seçme ve seçilme haklarının kullanıldığı bu seçimlerde 18 kadın milletvekili adayı gösterilmiş ve seçilmiştir³⁵. 1935 meclisi Cumhuriyet tarihinde yüzde olarak en fazla kadın milletvekili oranının olduğu meclistir. Bu oranda CHP'nin tek parti olmasının da etkisi büyüktür. Zira seçimler öncesi 12 Aralık 1934 tarihinde CHP Genel Sekreteri Recep Peker imzasıyla CHP teşkilatlarına gönderdiği bir yazıda “Kadınlarımızın Saylav (Milletvekili) seçimine girmeleri yasası çıkınca Fırkamıza yeni vazifeler düşüyor. Seçim iki dereceli olunca ikinci müntehipler (seçmenler) arasında da kadınlarımızın bulunmaları lazımdır. Fırka nizamnamesi Fırkalılar dışındaki yurddaşlara rey (oy) verenlerin cezalandırılmasını söyler. Bu hale göre kadın yurddaşların şimdiden Fırkaya kayıtları lazımdır ki ikinci müntehip seçimi ve hatta bundan evvelki yoklama zamanı gelmeden ikinci müntehip olacak kadınlarımız Fırka üyesi sıfatını kazanmış olsunlar...” demek suretiyle kadınların CHP'ye girmelerinin zorunluluğu dile getirilmiştir³⁶. Genel Sekreter Recep Peker'in hatırlattığı yönetmelikte de “...Bütün intihaplarda Fırka namzet ve azalarına rey vermiyen veya bunların aleyhinde çalışan veya muarız bir teşekkülün namzetliğini kabul eden veya açıkça reddetmeyen...” üyelerin partice çeşitli disiplin cezalarına çarptırılacağı belirtilmektedir³⁷.

57 seçim çevresinde yapılan 1935 seçimleri sonrası toplam 399 milletvekilinin katılımıyla açılan TBMM, 1 Mart 1935-27 Ocak 1939 tarihleri arasında 4 yıl, 1 ay, 18 gün gibi tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur.

4- 1939 Seçimleri

Atatürk'ün ölümü sonrası yapılan ilk seçimdir. Bu seçimlerde sayıları az olmakla birlikte bağımsız aday uygulamasına devam edil-

³⁵ Güneş, a.g.m., s.795.

³⁶ CHF Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım, Temmuz 1934'ten 1 Kanun 1934 Sonuna Kadar, C.V, Hakimiyet-i Milliye Matb., 1935, s.55.

³⁷ 10 Mayıs 1931'de toplanan CHP'nin 3. Büyük Kongresinde kabul edilen yönetmeliğin 120. maddesi. CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Matb., 1931.

miştir. Bağımsız adaylardan ziyade bu seçimlerde öne çıkan farklılık seçim sonrası oluşan TBMM'de CHP milletvekilleri içinden CHP'ce belirlenen "Müstakil Grup" uygulamasına geçilmesidir. 1939 seçiminin bir diğer farklılığı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hava muhalefeti nedeniyle sadece 28 ilin ikinci seçmenleriyle görüşerek milletvekilli adayları ile ilgili görüşlerini almasıdır. Bu görüşmelerden sonra CHP parti divanı ile da görüşen İnönü, partisinin milletvekili adaylarını belirlemiştir.

1939 seçimleri için ikinci seçmen listeleri 13 Mart'ta ilan edilmiş, ikinci seçmen seçimleri 15-21 Mart tarihleri arasında yapılmıştır. 62 ilde yapılan seçim neticesinde toplam 40.979 ikinci seçmen seçilmiştir³⁸. CHP 25 Mart 1939 tarihli Ulus Gazetesinde milletvekili adaylarını ilan etmiştir. Bu seçimlerde Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde'den birer milletvekilliği bağımsızlar için boş bırakılmıştır. 26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimleri 420'sini CHP 4'ünü de bağımsız milletvekilleri kazanmıştır. Bağımsız milletvekilliklerini kazananlar çoğunlukla daha önceki mecliste de yer alanlardır. Berç Türker (Afyon), Dr. Nikola Taptas (Ankara), İstamat Özdamar (Eskişehir), Dr. Abravaya (Niğde) bağımsız olarak milletvekilliğini kazanan kişilerdir. Bunların ortak yanı azınlıklardan olmalarıdır.

424 milletvekili TBMM, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943 tarihleri arasında çalışmış, Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine Hatay'ı temsilen seçilen 5 milletvekilinin de katılımıyla milletvekili sayısı 429 olmuştur. 1939 meclisinin en önemli özelliklerinden biri TBMM'de bir bağımsız grup oluşturulmasıdır. CHP'nin 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan V. Büyük Kurultayında meclis içinde CHP milletvekilleri arasından Kurultay tarafından seçilecek 21 kişilik bir "müstakil grup" kurulması kararı alınmıştır. Bu bağımsız grubun da değişmez genel başkanı aynen CHP'de olduğu gibi CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'dür. Grubun başkan vekili-

³⁸ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, C.I, Ankara, Tbbm Bas., 2004, s.39.

lini İsmet İnönü seçecekti, grup CHP meclis grubu toplantılarına katılabilecek ancak, görüş veya oy hakkı olmayacaktı. Bağımsız grup üyeleri hükümette görev alamayacaktı. Meclis görüşmelerinde kendi gruplarının kararlarına göre hareket edeceklerdi.³⁹ Bu uygulamaya 1943 yılında da devam edilecek hatta grup üye sayısı 21'den 35'e çıkarılacaktır.

5- 1943 Seçimleri

1943 seçimlerinde de Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü seçimler öncesi ikinci seçmenlerle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda ilk defa olarak milletvekili aday listesi milletvekili sayısından fazla olarak ilan edilmiştir. Bu seçimler 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştır. Bu kanun 1908 yılında yürürlüğe giren seçim kanununu yürürlükten kaldırmakla birlikte bazı hükümleri aynen korumuştur. Yine iki dereceli çoğunluk sistemini öngören kanun sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştır.

1943 seçimleri 63 ilde 63 seçim çevresinde yapılmış 455 milletvekili TBMM'de yer almıştır. 28 Şubat 1943 günü yapılan seçimler öncesinde 23 Şubat'ta İnönü bir beyanname ile partisinin milletvekili adaylarını ilan etmiştir. İkinci seçmenlere birçok ilde tercih hakkı sunan bu beyanname 38 ilde milletvekili sayısından daha fazla aday gösterilmiştir. Bu 38 ilin çıkaracağı 334 milletvekiline karşın 412 aday ilan edilmek suretiyle ikinci seçmenlere tercih hakkı tanınmıştır. Seçimlerde İstanbul'dan 23 milletvekiline karşın 31, İzmir'den 15 milletvekiline karşın 20, Ankara'dan ise 15'e karşın 19 aday gösterilmiştir⁴⁰.

28 Şubat 1943 tarihli seçim sonucunda oluşan TBMM, 8 Mart 1943-14 Haziran 1946 tarihleri arasında 3 yıl 4 ay 23 gün açık kalmıştır. Bu dönemin sonunda erken seçim kararı alınarak 1947 yılında seçim yapılması gerekirken 1946 yılına alınmıştır.

³⁹ **CHP Nizamnamesi**, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, Madde 125-130.

⁴⁰ Öz, a.g.e., s.209.

B- Çok Partili Dönem (1946-1950)

1- 1946 Seçimleri

1946 seçimleri ile Türkiye'de çok partili seçimler dönemine geçilmiştir. İlk önce 18 Temmuz 1945 tarihinde Nuri Demirağ'ın önderliğinde Milli Kalkınma Partisi (MKP) kurulmuş⁴¹, bunu 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar başkanlığında, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) izlemiştir. Bu dönemde ayrıca Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi gibi pek çok partinin kurulması takip etmiştir⁴². 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulan ve 1950 seçimlerine de katılan Millet Partisi, DP'den zaman içinde kopmalar sonucunda kurulmuştur⁴³.

DP'nin kurulması ile birlikte meclis içinde CHP karşısında bir muhalefet belirmiş, TBMM içindeki tek parti dönemi sona ermiştir. CHP çok partili hayata geçildikten sonra normal olarak 1947 yılında yapılması gereken seçimlerini öne almıştır. TBMM 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda milletvekili seçimlerinin 1947 yılından 21 Temmuz 1946 tarihine alınmasına dair teklif kabul edilmiştir. CHP bu kararı "memleket idaresini ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik" şeklinde açıklamıştır⁴⁴. Seçimin yapılmasına 1 aydan biraz daha fazla zaman kala seçimin yapılacağı 63 ilden ancak 34'ünde teşkilatlanabilen DP, bu kararı bir baskın seçim olarak algılamıştır⁴⁵. DP daha önce Belediye seçimlerine katılmadığı için genel seçimlerin erkene alınması kararı karşısında ne yapacağı konusunda kararsız kalmıştır. 16 Haziran'da

⁴¹ Tunaya, a.g.e., s.638.

⁴² Bu dönemde kurulan partiler için bkz., Tunaya, a.g.e., s.638-738.

⁴³ Tunaya, a.g.e., s.717.

⁴⁴ Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşa'lı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Ankara, Bilgi Yay., 1998, s.102.

⁴⁵ Toker, a.g.e., s.111.

DP'liler Celal Bayar başkanlığında 65 kişinin katıldığı bir toplantı sonucunda bir “fedakarlık” yaparak seçime katılmaya karar vermişlerdir. Zira DP'nin seçime katılmaması kapanması sebep olabilirdi⁴⁶.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler Osmanlı'dan bu yana ilk tek dereceli seçimlerdir. 1946 seçimleri öncesi seçim kanunu değiştirilmiş, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanunla tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu sistem liste usulü çoğunluk ilkesine dayanmaktadır. Seçmen ve seçilme yaşları eskisiyle aynıdır. Seçim sistemi açık oy, kapalı sayımı esas almaktadır⁴⁷.

Seçim kampanyasında DP'liler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye partiler üstü bir rol vererek onu CHP'den ayırmaya çalışmışlar, İnönü'yü CHP nereden aday gösterecekse DP'nin de İnönü'yü oradan aday göstereceğini ifade etmişlerdir⁴⁸. DP ve CHP arasında geçen 1946 seçiminde DP, 465 milletvekilliği için 273 aday göstermiştir. 21 Temmuz'da tek dereceli olarak yapılan seçim sonucunda CHP 390, DP 65, bağımsız adaylarda 7 milletvekillik kazanmışlardır⁴⁹. Refik Koraltan (DP) İçel ve İstanbul, Yusuf Kemal Tengirşek (DP) Sinop ve İstanbul, Fevzi Çakmak (Bağımsız) İstanbul ve Kastamonu'dan birden milletvekili seçilmişler sırasıyla İçel, Sinop ve İstanbul'u tercih ettiklerinden 3 milletvekillik boş kalmıştır⁵⁰.

2- 1950 Seçimleri

Türkiye'de iktidarın ilk kez “barış havası”⁵¹ içinde ve halkın arzusuna uyarak “sükunetle”⁵² el değiştirdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri,

⁴⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul Hil Yay., s.32.

⁴⁷ Cezmi Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Ankara, ATAM Yay., 2002, s.538.

⁴⁸ Toker, **a.g.e.**, s.111; Ahmad, **a.g.e.**, s.32.

⁴⁹ Eraslan, **a.g.m.**, s.538.

⁵⁰ Tuncer, **a.g.e.**, s.151.

⁵¹ Metin Toker, o günleri “iktidar Türkiye'de ilk kez böyle bir barış havası içinde el değiştirdi. İsmet Paşa o akşam eşine “Hanımefendi; on yaş genç olmayı isterdim” dedi diyerek anlatmaktadır. Metin Toker, **Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Demokrat Parti'nin Altın Yılları 1950-1954**, 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi,1991,s.16

⁵² Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996, s.202

Türkiye'nin yakın tarihinde demokrasi açısından özel bir öneme sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarını sona erdiren bu seçim, kimilerine göre “beyaz ihtilal”dir⁵³.

a- Yeni Seçim Kanunu: 14 Mayıs 1950 seçimleri 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun demokratik koşullarda serbest seçimlerin yapılmasını sağlayan ilk seçim kanunudur. Kanunun getirdiği önemli yenilikler, seçimin yöntemiyle ilgilidir⁵⁴. 16 Şubat 1950 tarihli kanun, seçimlerin “tek dereceli” ve “liste usulü çoğunluk” sistemine göre yapılacak düzenlemeleri içermektedir⁵⁵. Bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar adayların belirlendiği liste usulü çoğunluk sistemi ülkemizde 1946-1960 yılları arasında uygulanmış, 1960 yılından sonra Nispi Temsil sistemine geçilmiştir.

Liste usulü çoğunluk sistemi “yönetimde istikrar” ilkesini en çok öne çıkaran sistemdir⁵⁶. Zira bu sisteme göre, bir seçim çevresinde en fazla oyu alan parti tüm milletvekillerini kazanmaktadır. Bununla birlikte seçmenler, partilerinin sunduğu adaylarla bağımsız adaylar arasından karma liste de düzenleyebilmektedirler. Bu durum liste usulü çoğunluk sisteminin bir başka yararındır⁵⁷. Ayrıca kanunun 35. maddesinin 1. fıkrasıyla da “bağımsız” adayların siyasi parti listelerinde yer almalarına olanak tanınmaktadır. Nitekim 1950 seçimlerinde 6 milletvekili bağımsız olarak DP listesinde yer almıştır⁵⁸.

21 Şubat 1950 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun 1. maddesinde “Milletvekilleri tek dereceli

⁵³ Cumhuriyet, 16.5.1950

⁵⁴ Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966, s. 73

⁵⁵ Çoğunluk sistemi tek isimli olarak (dar bölge) uygulanabildiği gibi; listeli olarak, geniş bölge seçim çevresinde de uygulanabilmektedir. Doğal olarak bu sistemde, partiler tek seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilirler. Necmi Yüzbaşıoğlu, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesin Kararlarına göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, Sayı 1-2, 1995-1996, s. 110

⁵⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 111

⁵⁷ Tuncer, **gös.yer.**

⁵⁸ Tuncer, **a.g.e.**, s. 148-149

seçimle ve ekseriyet usulüne göre genel, gizli ve eşit oyla seçilirler” denmekte, seçim çevresini belirleyen 2. maddesinde “Milletvekilleri seçimi il itibari ile yapılır. Her il bir seçim çevresidir” hükmü yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından her 40.000 kişi için bir milletvekili seçildiği, 22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk’ün milletvekili seçme hakkına sahip olduğu, 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk’ün milletvekili seçilebildiğine dair hükümlerin yer aldığı seçim kanunu temel ilkelerde oldukça demokratiktir⁵⁹.

Yeni seçim yasası, getirdiği tek dereceli, gizli oy açık sayım ve çoğunluk sisteminden başka; en az beş ilden aday gösterebilen partilerin radyodan yararlanmalarını, Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulmasını, seçimlerin yargıç güvencesi altında yapılmasını, idare amirleri, memurların, askeri kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları yerin seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilememeleri, siyasi parti ve bağımsızların sandık başlarında gözlemci bulundurabilmeleri, oyların kapalı yerde verilmesi, seçim sonuçlarının hemen açıklanması, kazanan adayların listesinin asılması, oy pusulalarının Sulh Hukuk Mahkemelerinde korunması ve TBMM yada Yüksek Seçim Kurulu’nun isteği olmaksızın nakledilememesi, 11 kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu’nun 6 üyesinin Yargıtay, 5’inde Danıştay üyeleri arasından gizli oyla seçilmesi gibi yenilikler getirmektedir⁶⁰.

b- Milletvekili Seçimleri: Milletvekili seçiminin yapılması amacıyla CHP Meclis Grubu 21 Mart 1950 tarihinde son toplantısını yaparak, TBMM’nin 24 Mart’ta seçim kararı almasına ve seçimlerin 14 Mayıs’ta yapılmasına karar vermiştir. Bu toplantıda CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, seçimlerin yapılmasına gerekçe olarak “yeni seçim kanunu”nu göstermiş, CHP kurultayının 26 Mayıs’ta yapılaca-

⁵⁹ Ahmet Yeşil, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.128

⁶⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s. 155; 1950 Milletvekili Seçim Kanunu için bkz., Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876-1982**, İstanbul, Milliyet Yayınları, s. 200-237; **Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete**, 21 Şubat 1950, Sayı:7438

ğını buna göre kurultayın yeni milletvekilleriyle toplanacağını söylemiştir⁶¹. Nitekim TBMM, 24 Mart'taki son toplantısında DP'lilerin meclisin 15 Nisan'a kadar açık olması isteğine rağmen erken seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılmasını 22 muhalif oya karşı 299 oyla kabul etmiştir⁶². Böylece seçim sürecine giren ülkede seçimlerde CHP, DP ve MP geniş katılımlı olarak yer almıştır. Milli Kalkınma Partisi MKP (İstanbul, Tekirdağ, Çanakkale, Aydın, Ankara, Bursa)⁶³, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Çiftçi Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ise sadece İstanbul'da seçime katılmışlardır.

i-1950 Seçimlerinde CHP: CHP, 14 Mayıs 1950 seçimlerine hazırlanmaya daha seçim kararı alınmadan önce 1949 yılı içinde başlamıştır. Nitekim 1950 seçimlerini kazanmak amacıyla ilk tedbir olarak 19 Ağustos 1949 tarihinde "Parti çalışmalarıyla halkın hoşnutluğunu celbedici hükümet tedbirlerini ahenkleştirmek ve planlamak amacıyla" bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu faaliyetlerin yanı sıra asıl önceliğin "halkın ihtiyaçlarının temini"nde olduğunu belirten raporda, bu ihtiyacın karşılanması amacıyla halka tohumluklar verilmesi, kredi açılması, ürününe yüksek fiyat verilmesi gibi tedbirler alınması istenmiştir⁶⁴.

Seçimlere yaklaşıldıkça CHP, seçimleri kazanmaya yönelik çalışmalarına hız vermiştir. Bu amaçla muhalefetin savunma silahlarını etkisiz hale getirmek için, daha önce belirtildiği gibi, yeni bir seçim kanunu yapmış, sınırlı da olsa bir af yasası çıkarılmıştır. Toprak Yasası'nda, büyük çiftçiler lehine önemli değişiklikler kabul edilmiş, Amerika'dan getirilen çok sayıda traktörün bu kişilere dağıtılması için çalışmalarına başlanmıştır⁶⁵. Memurlara ikramiye ve vergi indirmisi konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Halkın sempatisini kazanmak amacıyla aşırı sağ ve sol gruplar arasından bazı tutuklamalar

⁶¹ **Cumhuriyet**, 22.3.1950

⁶² **Ulus**, 25.3.1950; **Cumhuriyet** 26.3.1950

⁶³ **Ulus**, 3.5.1950.

⁶⁴ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 490.01/456.1877.1.

⁶⁵ **Ulus**, 14.4.1950.

yapılmıştır⁶⁶. 1 Mart 1950 tarihinde de 1925 tarihli Tekke ve Türbelerin kapatılmasına ait kanunun bazı hükümleri yürürlükten kaldırılarak⁶⁷ türbelerin açılmasına izin verilmiştir. Hatta bu türbelerin açılışına devlet erkânı dahi katılmıştır⁶⁸. Başbakan Şemsettin Günaltay'ın konuşmalarında dindar bir yöneticinin sınırlarını aşan konuşmalar yapması, parti içinde bile eleştirilere neden olmuş, bu gelişmelere bir tepki olarak Behçet Kemal Çağlar CHP'den istifa etmiştir⁶⁹.

1950 seçimlerinin en önemli özelliklerinin biri de, milletvekili aday belirleme usulündeki düzenlemedir. CHP 7. Kurultay'ında bu konuda bir tüzük değişikliğine giderek "Milletvekili adaylarının tespitinde illere %70 oranında aday seçmek hakkı"nı kabul etmiştir⁷⁰. CHP Genel Sekreteri Tefvik Fikret Sılay, CHP İl İdare Kurulu Başkanlıklarına gönderdiği 19 Aralık 1949 tarihli yazıda, belirlenecek adayların Anayasa ve seçim kanununa aykırı olanlardan belirlenmemesi, illerin %70 oranındaki adaylarını belirlerken her türlü şaibeden uzak olunmasının parti menfaatleri açısından önemli olduğu ifade edilmiştir⁷¹. İllere tanınan adayların %70'ini belirleme yetkisi gizli oyla yapılacak, geriye kalan %30'luk kısmı da Genel Merkez tespit edecektir⁷².

14 Mayıs 1950 seçimlerine CHP'den pek çok müracaat olmuş, CHP illerin belirleyeceği adaylar için illerdeki yoklamamın 9 Nisan 1950 günü yapılmasını istemiştir. Aday enflasyonundan dolayı CHP yoklama sonuçlarını hemen açıklamamış, Genel Merkez yoklamasını beklemiştir. CHP'nin bu tavrı aday yoklamalarının "şikayetlere

⁶⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s.164

⁶⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yay., 1976, s. 62

⁶⁸ Cumhuriyet gazetesinin 19.4.1950 tarihli nüshasının 1. sayfasında "Barbaros'un türbesi dün açıldı" başlığı altında yapılan açılış töreninden bir resim yer almaktadır. **Cumhuriyet**, 19.4.1950.

⁶⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.164

⁷⁰ **BCA**, 490.01/9.49.15

⁷¹ **BCA**, 490.01/11.60.19

⁷² **BCA**, 490.01/8.41.28

yol açtığı”⁷³ ve aday yoklamalarında “yolsuzluk yapıldığı”⁷⁴ şeklinde algılanmıştır. CHP Divanı merkez adaylarını 17 Nisan’da belirlemesine⁷⁵ rağmen listeyi ancak 22 Nisan’da ilan etmiştir⁷⁶. CHP aday listesi DP yanlısı Zafer gazetesi tarafından “zayıf” olarak değerlendirilmiş, geçen dönemin milletvekillerinden 169’unun tasfiyeye uğradığı yazılmıştır⁷⁷. Hatta bu milletvekillerinin bazılarının da DP’ye işbirliği teklif ettiği de ifade edilmiştir⁷⁸.

Milletvekili adaylarının ilanından sonra partilerin seçim kampanyası yoğunlaşmıştır. Seçimlere geniş bir alanda katılan CHP, DP ve MP arasındaki seçim faaliyetleri kapalı salon ve açık hava mitingleriyle yoğunlaşırken partilerin karşılıklı olarak birbirlerini suçlama yoluna gitmeleri siyasi havayı gerginleştirmiştir⁷⁹. Bu ortamda partilerin radyolarda yapılacak parti propagandaları için 25 Nisan’da noter huzurunda kura çekilmiş ve 4 Mayıs’ta başlayıp 10 Mayıs’ta sona erecek partilerin konuşma gün ve saatleri belirlenmiştir. İstanbul ve Ankara radyolarından yapılacak bu konuşmalarda CHP, DP, MP ve MKP yararlanacaktır⁸⁰.

Seçimlerde üzerinde en fazla tartışılan konuların başında CHP ve DP’nin seçim beyannameleri gelmektedir. CHP, 28 Nisan’da seçim beyannamesini ilan etmiş, bu beyanname de anayasa da düzenleme yapılması ve “Altı ok” un Anayasa’dan çıkarılması hükümleri en dik-kati çeken hususlar olarak değerlendirilmiştir⁸¹. CHP’nin seçim propagandaları içinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün rolü unutulmamalıdır. İnönü 12 Temmuz 1947 tarihli beyannamesi ile ortaya koy-

⁷³ **Cumhuriyet**, 15.4.1950

⁷⁴ **Zafer**, 15.4.1950

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 18.4.1950

⁷⁶ CHP aday listesi için bkz., **Zafer**, 23.4.1950, s. 1-6

⁷⁷ **Zafer**, 23.4.1950

⁷⁸ **Cumhuriyet**, 19.4.1950

⁷⁹ Yeşil, **a.g.e.**, s. 129

⁸⁰ Partilerin konuşmalarının gün ve saatleri için bkz; **Zafer**, **Cumhuriyet**, 26.4.1950

⁸¹ **Cumhuriyet**, 28.4.1950

duğu partiler üstü konumuna⁸² son vererek bir CHP’li olarak Mart 1950 sonlarından itibaren seçimlere kadar propaganda gezilerine çıkmıştır. 25 Mart’ta Kırıkkale’de kapalı sinema salonunda yaptığı konuşmada İnönü, CHP’nin 28 Nisan’da yayınlanacak seçim beyannamesinin ipuçlarını vermiştir. Konuşmasında “yeni bir anayasa” yazılması ve CHP’nin inandığı “altı oklu prensiplerin” anayasadan çıkarılmasının “tabii” olacağı üzerinde durmuş, “Biz, Halk Partili olarak altı oklu prensiplerimizi vatandaşlarımıza beğendirmeye çalışmakta devam edeceğiz...” demiştir⁸³.

ii- 1950 Seçimlerinde DP ve MP: DP, TBMM’de seçim kararı alındıktan sonra propaganda faaliyetlerine başlamış, açık ve kapalı toplantıların yanı sıra kırsal alana özel bir önem vermiştir. Bu seçim DP mahfilinde DP Başkanı Celal Bayar’ın da ifadesiyle “ya memlekette millet iradesine dayanan tam manasile ve bir idarenin kurulmasına temel olacak veyahut memleketi yeniden yeni siyasi buhranlara sürükleyecek”⁸⁴ bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan DP, seçimleri kazanmak için çaba harcarken, seçimlerin tam bir huzur ve güvenlik içinde yapılmasını sağlamayı faaliyetlerinin esası olarak kabul etmiştir.

DP, milletvekili adaylarının tespitinde bu adayların %80’ini illerin, %20’sini de Genel Merkezin belirlemesi ilkesini benimsemiş, bu doğrultuda yapılan seçimler neticesinde DP aday listesi 24 Nisan’da açıklanmıştır. DP’nin bu listesi bazı yayın organlarında, genel kanının listenin “beklenildiğinden çok kuvvetli” olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.⁸⁵

⁸² Karpat, **a.g.e.**, s.166; Türkiye’de çok partili siyasi hayatın kurulmasında bir dönüm noktası olarak değerlendirilen 12 Temmuz Beyannamesi için bkz; Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi”, Ankara Üniversitesi, **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 11, Sayı 22, Kasım 1998, s.141-157

⁸³ **Cumhuriyet**, 26.3.1950.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 20.4.1950

⁸⁵ **Zafer**, 6.4.1950

CHP gibi DP'de bir seçim bildirisi yayınlamış, iktidara geldiği takdirde yapacaklarını ilan etmiştir. 8 Mayıs'ta ilan edilen bu bildiri-
de; CHP'nin seçim bildirisi açıkça eleştirilmekte ve ileri sürülen va-
atlerin hiçbir zaman gerçekleştirilmeyeceği belirtilmektedir. Aslında
DP bildirisinin geneline bakıldığında CHP'nin seçim bildirisiyle bir-
çok noktada birleştiği görülmektedir. DP'nin yapmayı vaat ettiği,
özel sermaye ve yabancı sermaye için güvenilir ekonomik yapının
sağlanacağı, vergilerin azaltılacağı, devlet tekelinin kaldırılacağı gibi
vaatler CHP bildirisini hatırlatmaktadır. "Söz milletindir" şeklinde
biten DP seçim bildirisinde⁸⁶ iki önemli nokta dikkati çekmektedir.
Bunlardan biri "millet hâkimiyeti yerine tek parti ve zümre hâkimi-
yetine engel olamayan" Anayasanın, vatandaş hak ve hürriyetlerini
ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini güvence al-
tında bulunduracak bir şekilde değiştirilmesi vaadidir. Diğeri de;
"Bir iktidar değişikliği halinde memlekette maddî ve ruhî hiçbir sar-
sıntıya meydan vermiyeceğiz" ifadeleridir.

14 Mayıs 1950 seçimlerine 22 ilde 205 aday göstererek katılan
MP ise, seçime daha başlangıçta "muhafefti kabullenerek"⁸⁷ başla-
mıştır. Zira MP'nin ilan ettiği 205 adayın 20'den fazlası iki yerden
birden aday gösterilmiştir.

c- 1950 Seçiminin Sonuçları

14 Mayıs 1950 Milletvekili seçimlerine, daha öncede belirtildiği
gibi 7 parti katılmasına rağmen seçim CHP, DP ve MP arasında geç-
miştir. Seçimlere toplam 8.905.576 seçmenden 7.916.091'i katılmış
olup katılım Oranı %88.88' olmuştur. DP 4.242.831 oyla 408 millet-
vekili kazanırken CHP 3.165.096 oyla 69 milletvekili kazanmıştır.
Bu seçimlerde MP 1, bağımsızlarda 9 milletvekilliği elde etmiştir⁸⁸.
Seçimin genel sonuçlarına baktığımızda DP'nin tek başına iktidar ol-

⁸⁶ DP'nin seçim bildirisi için bkz., **Cumhuriyet, Zafer, Vatan**, 9.5.1950

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 24.4.1950

⁸⁸ **Milletvekili Seçimleri**, İstanbul, 1958, s. 71

duğu, bununda seçimlerde uygulanan “liste usulü çoğunluk” sisteminden kaynaklandığı görülmektedir. DP %53.59 oy oranıyla 408 milletvekilliği kazanırken, CHP %39.98 oy oranıyla ancak 69 milletvekili çıkarabilmiştir. DP’nin tek başına iktidara geldiği 1950 seçiminin sonuçları dönemin gazeteleri tarafından okuyucularına “taraf” olma durumuna göre farklı yansıtılmıştır.

1950 seçimleri açık hava ve kapalı alan toplantılarının yapıldığı, bu mitinglere geniş halk kitlelerinin büyük katılımının olduğu bir seçimdir. Bu seçimler, partilerin toplantısına katılanların o partiyi desteklediği anlamına gelmediğini de göstermiştir. Nitekim, İsmet İnönü’nün bütün gezileri esnasında toplanan kalabalık, seçim zamanı aynı şekilde davranmamış, oyunu DP’den yana kullanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde Muhassıllık meclislerinin oluşumu ile başlayan halkın yönetime katılma süreci 1876 Anayasası ile genel seçime dönüşmüş, gerçek manada anlamını 1908 sonrası bulmuştur. 1908-1918 yılları arası yapılan genel seçimlerde İttihat ve Terakki her seçimde yer almış, 1914 seçiminde artık muhalefetsiz olarak tek başına seçime girmiştir. II. Meşrutiyet dönemi Türkiye Cumhuriyeti için bir örnek oluşturmuş, o dönemde yapılan ya da yapılmak istenen uygulamalar daha sonraki dönemlerde hayata geçirilmiştir. 1876 Anayasası ve 1908’de kabul edilen Geçici Seçim Kanunu bazı değişikliklerle 1946 seçimine kadar uygulanmıştır. İki dereceli olarak ön görülen genel seçimler 1908 yılında uygulamaya konulmuş, 1946 yılına kadar her seçimde uygulanmıştır. Cumhuriyet döneminde her seçim dönemi öncesinde tek dereceli seçim dile getirilmekle birlikte bu uygulamadan 1946 yılına kadar vazgeçilememiştir.

Cumhuriyet döneminde 1923, 1935, 1942, 1946 ve 1950 seçimlerinde yeni seçim kanunları uygulanmış, seçimler bu kanunlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1923 yılında çıkartılan seçim kanunu ile seçmen yaşı 18’e indirilmiş, 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili se-

çilmiştir. 1935 yılında kadınlara da seçilme hakkı tanınmasıyla birlikte seçmen yaşı 22'ye çıkmış, 40.000 kadın-erkek nüfusun bir milletvekili çıkartması kabul edilmiştir. İki dereceli çoğunluk sistemi sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştır. 1946 seçimleri tek dereceli seçim sistemi, açık oy gizli sayımla yapılmış, 1950 seçimlerinde gizli oy açık tasnif ve seçimlerin hakim güvencesinde olması sağlanmıştır.

Her seçim döneminde milletvekilleri adaylarının belirlenmesi ile ilgili farklı uygulamaların yer aldığı Cumhuriyet döneminde 1927 yılında tek seçici CHP Genel başkanıdır. Çok partili hayata geçme yönünde Serbest Cumhuriyet Fırkası ile uğranılan başarısızlığa rağmen, bu amaçtan vazgeçilmemiş, buna yönelik dönemin şartları gereği yeni uygulamalar yapılmıştır. 1931 seçimlerinde bağımsız aday uygulaması, 1935 seçimlerinde kadınlara ve azınlıklara temsil hakkının tanınması, 1939 yılında ikinci seçmenlerin pek çoğuyla görüşerek milletvekilleri adaylarının tespiti, 1943 yılında milletvekili adaylarının bazı illerde milletvekili sayısından fazla gösterilmesi bu tür uygulamalara örnektir. Ayrıca ilki 1939 seçimleri sonrası oluşturulan ve 21 kişilik bir milletvekili ile temsil edilen "Müstakil grup" uygulamasına 1943 yılında da devam edilmiş, müstakil grup milletvekili sayısı 1943 yılında arttırılmıştır. Ancak 1946 seçimleri ile çok partili hayata geçildiğinden bu müstakil gruba gerek kalmamış, CHP'nin 1946 kongresi sonrası bu uygulamadan vazgeçilmiştir.

Cumhuriyet dönemi milletvekili seçimleri 1946 yılı hariç olmak üzere Anayasa gereği ön görülen 4 yılda bir yapılmıştır. 1946 seçimlerinde DP'nin de kurulmasıyla bu süreye uyulmamış, seçimler bir erken seçim şeklinde 1 yıl öne alınmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Seçimlerin süresi 1923 ve 1927 yıllarında yaz aylarında, 1931 seçimi ilkbahar, 1935 seçimi ise kış aylarında yapılmıştır. 1931 seçimleri ile seçimlerin aynı gün yapılması uygulamasına geçilmiş, 1931 seçimleri ve sonraki seçimler ülkenin her tarafında aynı gün yapılmıştır.

Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde hedeflenen çok partili demokratik hayata 1946 yılına kadar ulaşılammıştır. Bununla birlikte hedefe yönelik dönemin şartları gereği bazı uygulamalarda bulunulmuştur. İhsan Güneş'in de dediği gibi bu dönem "devrimlerin hızının kesilmemesi için kontrollü, sınırlı, tek parti ağırlıklı bir katılım yöntemi" benimsenmiştir⁸⁹. Bununla birlikte çoğulculuk için şartlar çerçevesinde çeşitli girişimlerden de kaçınılmamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS)

DH-SYS, 122/5-2 1332.5.12.

DH-SYS, 122/5-3 1332.4.2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01/456.1877.1.

BCA, 490.01/9.49.15.

BCA, 490.01/11.60.19.

BCA, 490.01/8.41.28.

Kitap ve Makaleler

1324 senesi intihabında mer'ül-icra olan İntihab-ı Mebusan Kanunu, İstanbul, 1324.

Abadan, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilgiler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1966.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yay., 1976.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi Ahmet Fethi), İstanbul Hil Yay., 1982.

⁸⁹ Güneş, **a.g.m.**, s.798.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004.

Armağan, Servet, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri" **Kanun-i Esasinin 100. Yılı Armağan**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1978, s.152-161.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara, ATAM, 2000.

Avcı, Cemal, **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Ankara, ATAM Yay., 2000.

Bedii Nuri, **Hakk-ı İntihap**, İstanbul, 1330.

Binark, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004.

Birinci, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, Dergah, 1990.

CHF Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım, Temmuz 1934'ten 1 Kanun 1934 Sonuna Kadar, C.V, Hakimiyet-i Milliye Mat., 1935.

CHF Nizamnamesi ve Programı, Ankara, TBMM Mat., 1931.

CHP Nizamnamesi, Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, İstanbul, 1926.

Çadırcı, Musa, "Tanzimattan Cumhuriyete Ülke Yönetimi", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, İstanbul, 1985, s.222-230.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem 1919-1923**, C. I, Ankara, TBMM Basımevi, 1994.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem (1931-1935)**, C.I, Ankara, TBMM Bas., 1996.

Düster 2, C.I.

Eraslan, Cezmi, "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", Ankara Üniversitesi, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Yıl 11, Sayı 22, Kasım 1998, s.141-157.

Eraslan, Cezmi, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Ankara, ATAM Yay., 2002, s.519-643.

Eraslan, Cezmi-Olgun, Kenan, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul, 3F, 2006.

Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları, 1876-1982**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1982.

Ezherli, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)**, Ankara, TBMM Yay., 1992.

Güneş, İhsan, "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt IV, Sayı 10, Kasım 1987, s.431.

Güneş, İhsan, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Muammer Aksoy'a Armağan, C.XLVI, No.1-2, Ocak-Haziran 1991, s.256-260.

Güneş, İhsan, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", **Belleten**, C.LVI, Sayı 216, Ankara 1992, s.459-482.

Güneş, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1997.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet**, I. Cilt, Ankara, TBMM Basımevi, 1997.

Güneş, İhsan, "Atatürk Döneminde Kamuoyunun Oluşumu: Seçimler (1920-1938)", **Atatürk 4. Uluslar arası Kongresi, Bildiriler**, 25-29 Ekim 1999, Türkistan-Kazakistan, C.II, Ankara, ATAM Yay., s.781-798.

Güneş, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM Dönemi (1935-1939)**, C.I, Ankara, TBMM Bas., 2004.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.

Milletvekili Seçimleri, İstanbul, 1958.

Olgun, Kenan, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 7, İstanbul, 1999, s.157-175.

Olgun, Kenan, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara, ATAM Yay., 2008.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, Hil Yay., 1983.

Ortaylı, İlber, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s.234-235.

Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara, Gündoğan, 1992.

Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Uygulamaları (Haz. Sonnur Bakır-Semra Küçükoğlu-Sevgi Pehlivan), Ankara, 1982.

Toker, Metin, **Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Demokrat Parti’nin Altın Yılları 1950-1954**, 2. Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi,1991.

Toker, Metin, **Demokrasinin İsmet Paşa’lı Yılları, 1944-1973, Tek Partiden Çok Partiyeye 1944-1950**, Ankara, Bilgi Yay., 1998.

Tuncer, Erol, **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, 2. Baskı, Ankara, Tesav Yay., 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, 21 Şubat 1950, Sayı:7438

Yeşil, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

Yüzbaşıoğlu, Necmi, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesin Kararlarına göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 55, Sayı 1-2, 1995-1996, s. 110-124.

Gazeteler

Cumhuriyet, (1950)

Ulus, (1950)

Vatan, (1950)

Zafer, (1950)

